

เสียใหม่ ผ่านการตีความใหม่ๆ การอาศัยหลักฐานหรือข้อมูลใหม่ หรือการยืนยันประวัติศาสตร์ฉบับเดิมเท่านั้น แต่อาจมีขยายขอบเขตออกไปสู่การสร้างเครื่องมือเตือนความจำรูปต่างๆ อย่างหลากหลายอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างอนุสาวรีย์ และการกำหนดวันสำคัญ ที่มักต้องมีพิธีกรรมเฉลิมฉลองในวาระดังกล่าวอีกด้วย ควบคู่กันไปนี้ ก็ยังอาจมีการตั้งมูลนิธิต่อเนื่องความจำเฉพาะเรื่อง เช่น การจัดตั้งมูลนิธิ หะยีสุหลง หรือการตั้งหน่วยงานในรัฐสภาเพื่อทำหน้าที่ภารกิจเกี่ยวข้องกับ "ประชาธิปไตย" ที่ใช้ชื่อว่า สถาบันพระปกเกล้าฯ ได้อีก.

อาจกล่าวได้ว่า การจัดตั้งองค์กรอย่างมูลนิธิหรือสถาบันทางวิชาการเพื่อจัดการกับประวัติศาสตร์เช่นนี้ แท้จริงแล้วก็คือความพยายามอย่างหนึ่งที่จะจัดการกับ "ความจริง" ที่เป็นประเด็นปัญหาในระยะยาวนั่นเอง และทราบเท่าที่ "ความจริง" ต่างๆ ในเรื่องเดียวกันนี้ยังคงต้องทับเคียงกันอยู่ พัฒนาการเช่นว่าก็ยังไม่อาจถือว่ายุติได้.

สำหรับการจัดการกับ "ความจริง" ที่เป็นเรื่องของนโยบายเฉพาะ โดยเฉพาะต่อประเทศเพื่อนบ้านนั้น การค้นคว้าของ ดร. พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์ และของอาจารย์ อรรถจักร สัตยานุรักษ์ (ซึ่งมีส่วนที่เหลื่อมล้ำกันในแง่ของมิติด้านเวลาและเนื้อหาอยู่ไม่น้อย) เป็นกรณีศึกษาที่เหมาะสมมาก โดยเฉพาะ ดร. พวงทอง ได้ชี้ให้เห็นว่า เพื่อที่จะเข้าใจนโยบายของไทยต่อเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องย้อนกลับไปดูเหตุการณ์ตั้งแต่สมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศนโยบายที่จะยืนเคียงข้าง "โลกเสรี" หรือสหรัฐอเมริกา ซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับ "โลกคอมมิวนิสต์" เมื่อปี พ.ศ. 2493 เลยทีเดียว ที่สำคัญก็คือ มีการวิเคราะห์ให้เห็นว่า ปัจจัยสำคัญเบื้องต้นต่อความสำเร็จในการดำเนินนโยบายต่างประเทศเช่นว่า อยู่กับการสร้าง "ความจริง" เกี่ยวกับ "ฝ่ายตรงกันข้าม" ให้สอดคล้องกับนโยบายจงใจสร้าง "ความเกลียดชัง" คอมมิวนิสต์ขึ้น ในหมู่คนไทย เพราะฉะนั้น คอมมิวนิสต์จึงถูกวาดภาพให้เป็นฝ่ายชอบรุกรานและกระหายอำนาจที่ปรารถนาจะยึดครองดินแดนของผู้อื่น เวียดนามเหนือเป็นเพียงสมุนรับใช้ของจีนคอมมิวนิสต์ (และสหภาพโซเวียต) และการรุกรานโจมตีประเทศอื่นก็เพื่อเป็นสะพานให้จีนได้เข้ามาครอบครองภูมิภาคนี้ ในกระบวนการทำให้คอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามจาก "คนป่า-สัตว์ร้าย" ที่กำลังคุกคามประเทศไทยอย่างรุนแรงนี้ "การสร้างข้อมูลเท็จก็เป็นสิ่งจำเป็น"⁴⁴ ควบคู่กันไปกับการห้ามวิพากษ์วิจารณ์การเมืองระหว่างประเทศ อันอาจส่งผลกระทบต่อสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ซึ่งก็คือการห้ามวิพากษ์วิจารณ์สหรัฐอเมริกานั้นเอง⁴⁵

ครั้งหลัง "การปฏิวัติ" ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2501 ภัยคอมมิวนิสต์จากนอกประเทศที่คุกคามประเทศไทยก็ได้ถูกทำให้เป็นเรื่องที่มีความสำคัญสูงสุดด้านความมั่นคง เพราะไม่เพียงแต่คอมมิวนิสต์จะคุกคามรัฐไทยในแง่ของบูรณาการทางดินแดนเท่านั้น หากยังคุกคามต่อระบอบที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และสถาบันต่างๆ ของชาติด้วย การจัดการ "ความจริง" จากแง่มุมของรัฐบาลไทยในเรื่องนี้ดูจะประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จาก

การที่เมื่อรัฐบาลประกาศรับอาสามัครไปรบในสงครามเวียดนามในเดือนมกราคม พ.ศ. 2510 ปรากฏว่ามีผู้มาสมัครอย่างเนืองแน่นจนเกินความต้องการ และต้องปิดรับสมัครก่อนเวลาที่ประกาศไว้ แม้แต่พระภิกษุก็ยังพากันมาสมัครหลายรูป โดยให้เหตุผลว่า เพราะคอมมิวนิสต์ต้องการทำลายพุทธศาสนา จึงต้องไปรบเพื่อปกป้องศาสนา และแม้ว่ากรมการศาสนาจะออกมาห้ามพระภิกษุไม่ให้สมัคร แต่ก็เห็นได้ไม่ยากว่า บทบาทของประเทศไทยและสหรัฐอเมริกาที่ต่อสู้เพื่อเสรีภาพสันติภาพ ทั้งของตนเองและของทั้งโลก เป็นที่ยอมรับของทุกสถาบันหลักของประเทศ⁴⁶ แม้เมื่อมีการเปิดประเด็นกรณีที่รัฐบาลไทยยอมให้สหรัฐอเมริกาใช้ฐานทัพในประเทศไทยไปทิ้งระเบิดเวียดนาม และ “นักรบจางอานกิง” ของไทยถูกมองว่าเป็นแค่ทหารรับจ้างที่ไม่ได้มีความสำคัญอะไรในการรบ (แต่ถูกขอให้ไปร่วมรบเพื่อสร้างภาพว่าสงครามเวียดนามเป็นความพยายามร่วมกันของโลกเสรี เพื่อช่วยเหลือพันธมิตรในภูมิภาค แทนที่จะเป็นเรื่องของสหรัฐอเมริกาอย่างเดียว) ได้กลายเป็นประเด็นที่ทำให้ไทยถูกโจมตีในเวทีการทูตและโดยสื่อมวลชนตะวันตกเอง ก็ได้ทำให้การมอง “ความจริง” ที่ถูกสร้างขึ้นว่า ประเทศไทยกำลังทำในสิ่งที่ถูกต้องในทางศีลธรรม และในทางการเมืองระหว่างประเทศล้นคลอนไปแต่อย่างใด⁴⁷

อย่างไรก็ตาม เมื่อมหาสมุทรสหรัฐอเมริกาเริ่มถอนตัวออกจากเวียดนาม และหันไปผูกสัมพันธ์กับจีนคอมมิวนิสต์ โดยไม่เคยบอกให้ไทยรู้ล่วงหน้า ในตอนต้นทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยจึงถูกสถานการณ์บีบบังคับให้ต้องปรับเปลี่ยนนโยบายของตนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของการเมืองโลกดังกล่าว การปรับเปลี่ยนจากการที่รัฐบาลเคยปลูกฝังความกลัวภัยคอมมิวนิสต์ให้กับประชาชนคนไทยมาโดยตลอด ให้กลายเป็นการที่ไทยจะต้องเป็นมิตรกับ “คนป่าและสัตว์ร้าย” ที่เคยจ้องจะทำลายประเทศไทยนี้ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ซึ่งเดินทางไปเยือนจีน และสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนในวันที่ 30 มิถุนายน 2518 ได้ย้ำถึงความสำเร็จของการสถาปนาความสัมพันธ์กับจีนให้ประชาชนได้ทราบ่า จีนย้ำว่าจะไม่แสวงหาความเป็นใหญ่เหนือชาติอื่น ไม่แทรกแซงกิจการภายในของไทย และยินดีช่วยเหลือไทยซึ่งกำลังประสบกับปัญหาเศรษฐกิจ ดร. พวงทอง ศรีบุว่า สาระสำคัญของคำอธิบายของผู้นำไทยคือ “การชี้ว่าจีนได้ประพฤติตนดีขึ้น กล่าวตามสำนวนไทยก็คือ เป็นใจรักกลับใจ ซึ่งไทยก็ยินดีจะเป็นมิตรด้วย จึงเท่ากับเป็นการยืนยันว่า ในอดีตที่ผ่านมา หากไทยที่เป็นฝ่ายดำเนินนโยบายผิดพลาดแต่เป็นเพราะจีนคุกคามไทย แต่ปัจจุบัน หากจีนเลิกทำตัวเป็นศัตรูกับไทย ก็สามารที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ หรือเป็นมิตรกับไทยได้”⁴⁸

ในเมื่อรัฐบาลไทย หรือทางการไทย ไม่เคยตัดสินใจดำเนินนโยบายที่ผิดพลาด กรณีของเวียดนาม ซึ่งการสถาปนาความสัมพันธ์กับไทยเป็นไปอย่างล่าช้าและเต็มไปด้วยอุปสรรค จึงเป็นเพราะตรงกันข้ามกับจีนที่เป็น “ใจรักกลับใจ” เวียดนามนั้นกลับเป็น “ใจเหิมเกริม”⁴⁹ ตรรกะที่ใช้

อธิบาย "ความจริง" เกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน และรองรับนโยบายต่างประเทศของไทยนี้ ดูจะสอดคล้องเป็นอย่างดีกับพื้นฐานความคิดเรื่องวัฒนธรรมมือที่สามของอาจารย์อรรถจักร ที่ใช้อธิบาย "ความจริง" ว่า สังคมของการเมืองทั้งภายในและภายนอก โดยอาจารย์อรรถจักร⁵⁰ วิเคราะห์ว่า ความคิดเรื่องรัฐและกษัตริย์ของไทยโบราณ เป็นการเน้นหน้าที่หรือพันธกิจของผู้ปกครอง แบบที่คนแต่ละกลุ่มแต่ละสถานภาพต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตนและไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของกลุ่มสถานภาพอื่น โดยผู้ปกครองมองภาพตนเองว่า เป็นผู้ที่มีพันธกิจตามธรรมชาติที่จะต้องดำเนินการเพื่อประโยชน์สุขของสังคม และการดำเนินการนั้นก็ไปในฐานะตัวแทนของหน่วยการเมืองที่สำคัญสูงสุด คือชาติ ด้วยระบบคิดเช่นนี้ จึงทำให้แม้เมื่อมีการเปลี่ยนผ่านสังคมไทยเข้าสู่ยุคใหม่แล้วก็ตาม แต่จากแง่มุมของผู้ปกครองรัฐ และกลไกอำนาจรัฐทางด้านความมั่นคงนั้น หากมีกลุ่มใดกระทำการนอกเหนือหน้าที่ของตน ก็หมายความว่า ได้เกิดสิ่งผิดปกติขึ้น อย่างไรก็ตาม ความผิดปกตินี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเอง หากเป็นเพราะมี "มือที่สาม" มายุยงให้เกิดการกระทำในสิ่งที่ไม่นอกเหนือจากขอบเขตหน้าที่ที่ควรจะเป็น เพราะฉะนั้น ชาวบ้าน ซึ่งเพราะไม่มีความรู้ทางการปกครอง และไม่มีศักยภาพพอที่จะแก้ไขปัญหาของตนได้ จึงไม่ควรก้าวก่ายหน้าที่ของผู้ปกครอง ในช่วงของความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นหลังทศวรรษ 2500 โดยเฉพาะการขยายตัวของสงครามเย็น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างหนึ่งของการเกิดระบอบการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ทำให้มีความจำเป็นในหมู่ผู้ปกครองที่จะต้องสร้างความกลัว "มือที่สาม" คือคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นศัตรูของชาติขึ้น ด้วยมรดกทางประวัติศาสตร์และเงื่อนไขอีกหลายประการ รวมถึงการสร้างปฏิบัติการที่เหมือนจริงของการจับกุมผู้คน และการสร้างการรับรู้ผ่านสื่อต่างๆ ทำให้ภาพของ "มือที่สาม" ว่าได้แก่คอมมิวนิสต์ซึ่งเป็น "คนต่างชาติ" ถูกยอมรับว่า "จริง" อย่างค่อนข้างจะมีน้ำหนัก กระนั้นก็ดี ความจริงเรื่อง "มือที่สาม" ดำรงอยู่ได้ก็เฉพาะต่อเมื่อสังคมไม่มีข้อกังขาใดๆ เกี่ยวกับพันธกิจของผู้ปกครอง หรือกลไกอำนาจรัฐเท่านั้น เพราะฉะนั้น เมื่อขบวนการนิสิตนักศึกษาเคลื่อนไหวเรียกร้องประชาธิปไตยในกรณี 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 รัฐบาลถนอม-ประภาส ซึ่งประสงค์จะแยกประชาชนออกจากนักศึกษา จึงไม่ประสบผลสำเร็จในการสร้างภาพว่าขบวนการของนักศึกษามีพวก "มือที่สาม" อยู่เบื้องหลัง แต่แล้วการเปลี่ยนแปลงการเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ไปสู่การเผชิญหน้ากับปัญหาที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโครงสร้างของสังคม ที่กระทบโดยตรงกับชนชั้นนำทุกกลุ่มของสังคมไทย ในช่วงเดียวกันกับที่เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองภายในกลุ่มชนชั้นนำเพราะการพ้นจากอำนาจของจอมพลถนอมและจอมพลประภาส ทำให้ทุกกลุ่มเห็นเป็นความสะดวกที่จะอาศัยเงื่อนไขการเคลื่อนไหวของนักศึกษามาเป็นสะพานสำหรับนำกลุ่มของตนไปสู่อำนาจ กระบวนการสร้าง "ความจริง" ว่านักศึกษาคือ "มือที่สาม" ที่คอยยุแหย่ให้ชนชั้นล่างอย่างชาวนาและกรรมกร ออกมาสร้างความปั่นป่วนเพื่อเอื้อประโยชน์ให้แก่ประเทศคอมมิวนิสต์ที่กำลังคุกคาม

ประเทศไทยอยู่ การสร้างความรับรู้ว่าคุณศึกษาคือ “คนอื่น” เป็น “มือที่สาม” ที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นคนต่างชาติดั้งเดิม (ญวน) และกำลังเคลื่อนไหวเพื่อทำลายสถาบันหลักๆ ของสังคมไทย ดำเนินไปอย่างมีระบบ โดยอาศัยกลไกด้านสื่อสารและกลไกอื่นๆ ของรัฐ และการจัดตั้งองค์กรต่อต้านหลายรูปแบบ ในขณะที่นักศึกษาไม่สามารถตอบโต้ หรือสร้าง “ความจริง” ชุดอื่นที่มีพลังเพียงพอ ได้ตอบโต้เลย ในที่สุดแล้วก็นำไปสู่เหตุการณ์นองเลือดเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

น่าสังเกตว่า วัฒนธรรมของ “มือที่สาม” หรือการทำให้ภาพของนักศึกษาเป็นภาพของคนที่ไม่ต่างไปจากคนไทย เป็นพวกที่คิดจะล้มล้างทุกสถาบันหลักของสังคม เป็นศัตรูของชาติ และเพราะฉะนั้น จึงสมควรที่จะถูกขจัดออกไปโดยวิธีการที่รุนแรงนี้ แท้จริงแล้วไม่ต่างอะไรจากวิธีคิดที่อยู่เบื้องหลังการใช้ความรุนแรงกับ “พวกแขก” ทางจังหวัดภาคใต้และพวกคอมมิวนิสต์เวียดนามที่รัฐบาลไทยต้องตัดสินใจทำสงครามด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การอ้างว่ามี “มือที่สาม” ก็ไม่จำเป็นว่า จะต้องนำไปสู่ความรุนแรงเสมอไป เพราะอาจนำมาใช้จัดการกับสถานการณ์การเมืองอื่นๆ ให้สงบราบคาบได้อีกด้วย เช่นการอ้างการแทรกแซงของ “มือที่สาม” เพื่อขจัดความขัดแย้งของคู่กรณีเป็นรายๆ ไป โดยที่ไม่มีฝ่ายใดต้องเสียหายหรือต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะเพื่อให้เกิดความสนใจในการประนีประนอมขึ้นภายในกลุ่มนักการเมือง เป็นการหาทางออกให้แก่ความขัดแย้งของผู้มีอำนาจทางการเมืองได้เป็นอย่างดี หรืออาจใช้อ้างเพื่อสยบการเคลื่อนไหวของกลุ่มประชาชนที่คัดค้านโครงการใหญ่ๆ ของรัฐได้ด้วย เพราะเท่ากับว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าว ไม่ได้มีเป้าหมายที่แท้จริง หากเกิดเพราะมี “มือที่สาม” เข้าไปยุ่ง ลำสุด นักพัฒนาเอกชนคือผู้ที่ถูกมองว่าเป็น “มือที่สาม” แบบเดียวกับที่นักศึกษาเคยถูกกล่าวหาว่าเป็น “มือที่สาม” ผู้นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์มาแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองกับการจัดการกับ “ความจริง” ในเรื่องของ “มือที่สาม” นั้น โดยสรุปแล้วจึงเป็นอย่างที่อาจารย์อรรถจักร์ได้กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรม ‘มือที่สาม’ เป็นการสร้างความจริงทางการเมืองที่สำคัญมากของสังคมการเมืองไทย ปฏิบัติการทางการเมืองหลากหลายที่สามารถบรรลุเป้าหมายของตนได้ก็เนื่องจากการใช้กล้าวอ้าง ‘มือที่สาม’ นี้เอง การสร้างความจริงนี้ มีเงื่อนไขทางสังคมการเมืองสำคัญก็คือสังคมไทยยังคงสืบทอดความคิดความเชื่อที่ว่าผู้นำของรัฐเท่านั้นที่มีหน้าที่ทางการเมือง การบริหารประเทศ”⁵¹

ถ้าพิจารณาว่างานของ ดร.ชัยวัฒน์ ดร.พวงทอง อาจารย์นครินทร์ และอาจารย์อรรถจักร์ คือการศึกษาการจัดการกับ “ความจริง” ในระดับใหญ่หรือระดับแมโคร คือการจัดการกับ “ความจริง” ในระดับนโยบายของรัฐหรือรัฐบาล งานของสมบัติ จันทรวงศ์⁵² ก็เป็นการศึกษาการจัดการกับ “ความจริง” ในระดับเล็ก คือในระดับความรับผิดชอบของนักการเมืองในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคล กระนั้นก็ตาม ความสอดคล้องหรือความใกล้เคียงกันในแบบแผนก็ปรากฏให้เห็นอย่างค่อนข้างชัดเจน เช่นวัฒนธรรมมือที่สามของอาจารย์อรรถจักร์นั้น อาจพิจารณาได้ว่า ก็ไม่ต่างอะไรจาก

การแก้ตัวของนักการเมือง โดยโยนบาปให้ “แพะ” อย่างที่นักการเมืองนิยมทำกันในสถานนั้นเอง หรือในงานของอาจารย์พวงทอง เมื่อวิทยุฮานอยโจมตีรัฐบาลไทยว่าให้สหรัฐอเมริกาใช้ฐานทัพในประเทศไทยไปทิ้งระเบิดในเวียดนาม คำตอบของจอมพลประภาส จารุเสถียรที่ว่า “ฐานทัพอเมริกันไม่มีในประเทศไทย แต่เรื่องการใช้สนามบินร่วมกันเป็นเรื่องของสากลในระหว่างพันธมิตร ถ้าฮานอยคุกคามไทยว่าไทยต้องรับผิดชอบในการที่ให้เครื่องบินสหรัฐฯใช้ฐานทัพแล้ว ฮานอยก็ต้องรับผิดชอบเหมือนกันที่ให้จีนแดงใช้สนามบิน” ก็คือการเสี่ยงที่จะตอบคำถามอย่างที่นักการเมืองทำกันในสภาเช่นกัน หรือการยอมรับของพันเอกถนัด คอมันตร์ ว่าการให้สหรัฐฯเข้ามาใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพ เป็นการเสื่อมเสียอธิปไตยของชาติ แต่ก็เป็นการเสียส่วนน้อย เพื่อรักษาส่วนใหญ่ไว้ คือการมีทหารต่างด้าวประจำอยู่ในไทย ยิ่งดีกว่ามีทหารอื่นเข้ามายึดครอง ก็ไม่ต่างอะไรจากคำแก้ตัวประเภทที่ว่า ผลร้ายของการกระทำที่ตนถูกกล่าวหาว่าต้องรับผิดชอบ ไม่ได้เลวร้ายอย่างที่คิดกัน เพราะยังมีสิ่งที่ไม่เลวร้ายกว่าอาจเกิดขึ้นได้ ของนักการเมืองในสถานนั้นเอง หรือการที่รัฐบาลไทย ในที่สุดแล้วต้องออกแถลงการณ์เรื่องอนุญาตให้สหรัฐฯ ใช้ฐานทัพอุดตะนาสำหรับเครื่องบิน B-52 ได้ ก็เป็นเพราะความใหญ่โตและภาระหน้าที่ที่ชัดเจนของ B-52 เป็นเรื่องยากที่จะปกปิด และปฏิเสธข้อกล่าวหาเรื่องการโจมตีเวียดนามเหนือได้อีกต่อไป มากกว่าที่จะเป็นการปรารถนาจะเปิดเผยความจริงต่อสาธารณชน ทำนองเดียวกันกับที่บางครั้งนักการเมืองออกมายอมรับต่อสาธารณชน เช่นกรณี ส.ส. สาธิตการเสพยาบ้า ว่าตนได้กระทำอะไรที่ผิดพลาดไปนั่นเอง

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญที่นักวิจัยเกือบทุกท่านให้ความสำคัญอย่างไม่น่าจะมีการนัดหมายกันมาก่อน ได้แก่บทบาทของสื่อมวลชน ประเภทสื่อสิ่งพิมพ์ ในกระบวนการจัดการกับ “ความจริง” ทั้งหลายในสังคมไทย ในเรื่องนี้ อาจารย์อรรถจักรได้ตั้งข้อสังเกตว่า แท้จริงแล้วหนังสือพิมพ์เป็นสื่อระดับสังคมแบบแรกที่สามารถแยกตัวออกจากการควบคุมของรัฐในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สามารถทำให้พื้นที่สื่อหนังสือพิมพ์เป็นพื้นที่ของสังคมมากขึ้น ลักษณะพิเศษของสื่อหนังสือพิมพ์จึงได้แก่การที่ผู้นำทางการเมืองแต่ละยุคจะเลือกใช้วิธีการซื้อสื่อมาเป็นพวกของตน มากกว่าการใช้อำนาจรัฐปิดกั้นสื่อหนังสือพิมพ์ ซึ่งมักได้ผลเฉพาะในช่วงเวลาสั้นๆ เท่านั้น แต่กระนั้นก็ดี ในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ นอกจากจะถูกควบคุมด้วยอำนาจรัฐแล้ว สื่อหนังสือพิมพ์เองก็เข้าร่วมในกระแสของการสร้างภาพพิษภัยของคอมมิวนิสต์ด้วย⁵³ โดยเฉพาะ ดร. พวงทอง ได้ชี้ให้เห็นว่า นับแต่ยุคต้นของรัฐบาลสฤษดิ์ หนังสือพิมพ์ไทยได้ประกาศสนับสนุนการเข้ามาของฐานทัพและทหารอเมริกันในประเทศไทยอย่างเต็มกำลังตลอดมา ยิ่งเข้าสู่ยุคกระแสสูงของสงครามเวียดนาม ไม่ว่ารัฐบาลไทยและสหรัฐฯ จะทำอะไรก็ดูจะถูกต้องไปหมด ไม่ว่าจะเป็นการส่งทหารไทยไปรบในเวียดนามได้ หรือการอนุญาตให้สหรัฐฯเข้ามาใช้ประเทศไทยเพื่อการรบในเวียดนาม หนังสือพิมพ์ไทยไม่เพียงทำตนเป็นผู้สนับสนุนอย่างแข็งขันต่อนโยบาย

โลกเสรีของรัฐบาลเท่านั้น แต่ยังช่วยรัฐบาลไทยโจมตีสื่อมวลชนและนักการเมืองตะวันตก ที่วิจารณ์นโยบายเวียดนามของรัฐบาลอเมริกัน และบทบาทของรัฐบาลไทยอีกด้วย ดร.พวงทอง สรุปว่าเป็นผลสำเร็จของการจัดการกับความจริงของไทยที่ตอกย้ำถึงความน่าสะพึงกลัวของคอมมิวนิสต์ที่ได้รับการสนับสนุนจากทุกสถาบันหลัก จนสามารถทำให้นักหนังสือพิมพ์ไทยทำตน “ว่านอนสอนง่าย” และกลายเป็นกระบอกเสียงให้แก่ “นโยบายโลกเสรี” ของรัฐบาลไปในที่สุด⁵⁴

แต่ถ้าในกรณีของสงครามเวียดนาม หนังสือพิมพ์ไทยมีบทบาทสำคัญในการช่วยเสริมสร้าง “ความจริง” ที่เป็นเป้าหมายของรัฐบาลให้ชัดเจนเป็นรูปธรรมขึ้น ดร. ชัยวัฒน์ ก็ได้วิเคราะห์ให้เห็นอย่างน่าสนใจยิ่งว่า ในกรณีอื่น หนังสือพิมพ์อาจมีบทบาทจัดการให้ “ความจริง” ที่ไม่พึงประสงค์ “ตกไป” ได้อย่างน่าอัศจรรย์ อย่างกรณีที่เมื่อวันที่ 22 กันยายน 2520 ได้เกิดระเบิดขึ้นสองครั้งที่บริเวณสวนสาธารณะตำบลสะเต็ง อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา ขณะที่ผู้คนประมาณสามหมื่นคน กำลังเข้าร่วมพิธีที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมกับสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้งสองพระองค์กำลังพระราชทานโล่รางวัลแก่โรงเรียนที่จัดการศึกษาดีเด่น และพระราชทานรางวัลแก่คณะครูโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามภาคใต้ พระราชทานเข็มพระปรมมาภิไธยย่อ ภปร. แก่คณะกรรมการอิสลาม 13 จังหวัดภาคใต้ และพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้านจังหวัดยะลา ทำให้มีผู้บาดเจ็บรวม 47 คน ในจำนวนนี้บาดเจ็บสาหัส 5 คน การระเบิดใกล้ที่ประทับที่จังหวัดยะลานั้น ต้องถือว่าเป็นเรื่องของความรุนแรงที่เกี่ยวข้องถึงสถาบันสูงสุดในสังคมไทย ในตอนแรกเริ่ม หนังสือพิมพ์ไทยอาศัยแถลงการณ์ของรัฐบาลในเรื่องที่ “สำคัญ” และ “ร้ายแรง” อย่างนี้เป็นฐานข้อมูลหลักในการเสนอข่าว ในขณะที่แถลงการณ์ของรัฐบาลกลับพยายามบอกว่า เหตุที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องเล็กน้อย เช่นบอกว่าสิ่งที่เกิดขึ้นคือ “เสียง” ระเบิด ไม่ใช่ตัวระเบิด คนทำคงมุ่งให้มีคนสนใจเป็นข่าวเท่านั้น และแม้ต่อมาจะบอกว่า มีการระเบิดเกิดขึ้น แต่ก็อยู่ห่างออกไปจากที่ประทับ ลูกระเบิดทั้งสองลูกเป็นแค่ระเบิดทำเอง และที่สำคัญคือ เสียงระเบิดเพียงทำให้พิธีชงชาไปเล็กน้อย เพราะหลังจากนั้นก็ทรงประกอบพระราชพิธีต่อไปจนเสร็จ ติดตามด้วยการทรงเยี่ยมราษฎรที่มาเฝ้าตามปกติ และก่อนจะเสด็จกลับ ได้เสด็จพระราชดำเนินแวะไปเยี่ยมราษฎรที่ได้รับบาดเจ็บที่โรงพยาบาลอีกด้วย กล่าวคือ เหตุการณ์นี้รัฐบาลประสงค์จะบอกว่า มิได้กระทบกระเทือนพระราชจริยาวัตรปกติของพระองค์แต่อย่างใด แต่การจัดการกับ “ความจริง” โดยหนังสือพิมพ์ไทยในกรณีนี้ น่าสนใจยิ่งกว่า เพราะก่อนเหตุระเบิดที่ยะลาหนึ่งวัน ได้เกิดอุบัติเหตุกับขบวนเสด็จฯ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บนถนนสายปัตตานี-นราธิวาส โดยรถจักรยานยนต์ที่มีพลตำรวจคนหนึ่งเป็นคนขับ และมีผู้ซ้อนท้ายสองคน ได้ฝ่าสัญญาณจราจรเข้าชนรถพระที่นั่ง ซึ่งเสียหายเพียงเล็กน้อย ส่วนรถมอเตอร์ไซด์ไฟไหม้จนขบวนเสด็จต้องหยุดให้ความช่วยเหลือ ปรากฏว่าหนังสือพิมพ์ไทยจำนวนหนึ่ง เลือกที่จะพาดหัวข่าวอุบัติเหตุนี้เป็นข่าวน่า แทนที่จะเป็น

ข่าวระเบิด แต่ผลของการพาดหัวข่าวเช่นนั้น ในที่สุดแล้วทำให้ทั้งอุบัติเหตุรถมอเตอร์ไซด์ชนขบวนรถพระที่นั่ง และเหตุระเบิดในพระราชพิธี กลายเป็นเรื่องเดียวกัน คือกลายเป็นแค่ “อุบัติเหตุ” ในพระราชพิธีไป ดร.ชัยวัฒน์ ได้สรุปวิธีการจัดการกับ “ความจริง” ในกรณีสำคัญนี้ของสังคมไทยไว้ อย่างน่าคิดว่า “การอาศัยอุบัติเหตุไปบดบังเหตุระเบิดใกล้ที่ประทับ ก็คือการนำเอาเหตุที่เกิดขึ้น โดยบังเอิญ มีเป้าประสงค์ทางการเมืองอย่างการวางระเบิดใกล้ที่ประทับ ไปซ่อนอยู่เบื้องหลังอุบัติเหตุรถมอเตอร์ไซด์ชนขบวนรถพระที่นั่งซึ่งเป็นเหตุบังเอิญ . . . เท่ากับเป็นการนำเอาสภาพปกติของสังคมไทยไปบังสภาพผิดปกติอย่างยิ่งของเหตุการณ์วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2520 นั้นเอง แต่เพราะเหตุการณ์ทั้งคู่เกิดขึ้นในสังคม และคงขจัดให้เหตุใดเหตุหนึ่งมลายหายไปไม่ได้ วิธีหนึ่งที่สังคมไทยจัดการกับ “ความจริง” ชนิดนี้ คือการนำเหตุการณ์ทั้งสองมาปนกัน . . . และถูกเรียกเสียใหม่ว่า “อุบัติเหตุในพระราชพิธี” “ความจริงเชิงข้อเท็จจริง” ที่ “ตกไป” คือเจตจำนงทางการเมืองของความรุนแรง”⁵⁵

ปรากฏการณ์ที่ชี้ว่าหนังสือพิมพ์ ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นสถาบันทางการเมืองที่ทรงอำนาจยิ่ง แท้จริงแล้ว มีปัญหาในการเสนอ “ความจริง” มาโดยตลอด อาจพิจารณาได้จากอีกกรณีหนึ่ง นั่นคือกรณีของวิทยานิพนธ์มหบัณฑิต เรื่อง “ภาพลักษณ์ของท้าวสุรนารีในประวัติศาสตร์ไทย” ซึ่งได้รับรางวัลวิทยานิพนธ์ดีเด่นจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2536 วิทยานิพนธ์นี้เริ่มจากคำถามว่า ทำไมจึงไม่ปรากฏชื่อของคุณหญิงโมในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 3 ทั้งๆ ที่ท่านได้รับโปรดเกล้าฯ เป็นท้าวสุรนารีในสมัยนั้น ทำไมจึงต้องมีการรับเร่งสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้นในปี พ.ศ. 2477 สองปีหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช ซึ่งก็เกี่ยวข้องอยู่กับเมืองโคราชด้วย อีกทั้งยังมีการเปลี่ยนแปลงท่าของอนุสาวรีย์จากที่เคยคิดไว้ในตอนแรกด้วย คำถามรวบยอดของวิทยานิพนธ์ก็คือ วิกรรมของท้าวสุรนารี ผู้เป็นสามัญชนคนแรกที่ทางการสร้างอนุสาวรีย์ให้เป็นอนุสรณ์ ถูกนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมืองหรือไม่ ต่อมา สำนักพิมพ์มติชน ได้ตีพิมพ์งานวิทยานิพนธ์นี้เป็นหนังสือ โดยใช้ชื่อใหม่ว่า การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี แต่คำโฆษณาเป็นคำถามในปกหลังของหนังสือว่า “วิกรรมนี้เกิดขึ้นจริงหรือไม่?” กลับนำไปสู่การประท้วงและคัดค้าน “ความจริง” ที่ผู้เขียนนำเสนออย่างรุนแรง จากทั้งนักการเมือง ทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ข้าราชการชั้นสูง นักวิชาการ สื่อมวลชน ทั้งในท้องถิ่น และในระดับชาติ ที่มองว่าเรื่องนี้เป็นกรณีหมิ่นศักดิ์ศรีชาวโคราช เป็นการลบหลู่สิ่งที่ผู้คนส่วนใหญ่เคารพ ก่อให้เกิดการแตกแยกในสังคม มีการรวมพลังคนนับหมื่นประท้วงที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี มีการเรียกร้องให้ฟ้องร้องต่อศาล ให้ประท้วงสำนักพิมพ์มติชน มีการเรียกร้องผ่านทบวงมหาวิทยาลัย ให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทบทวนจรรยาบรรณของทั้งผู้เขียนวิทยานิพนธ์ และคณาจารย์ที่ปรึกษา มีการตั้งคำถามว่า ผู้เขียนเป็น “คนไทย” หรือ “ลาว” มีการเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พิจารณายกเลิกวิทยานิพนธ์นั้น ในขณะที่สำนักพิมพ์มติชนก็เรียกหนังสือกลับหมด ไม่ให้มีการซื้อขายในตลาดได้อีกต่อไป ส่วนนักวิชาการที่ร่วมคัดค้านบางคนเห็นว่าผู้เขียนใช้ข้อมูลไม่เป็น ใช้ประวัติศาสตร์ไม่เป็น และว่าประวัติศาสตร์ต้องเป็นไปเพื่อ “การรวมขอม” ทำยที่สุด งานเขียนนี้ถูกผลักดันกลับไป “คุมขัง” ไว้ในรั้วมหาวิทยาลัย ในขณะที่ผู้เขียนถูกย้ายจากการปฏิบัติหน้าที่ในจังหวัดนครราชสีมา ให้มาปฏิบัติหน้าที่ในกรุงเทพมหานครแทน⁵⁶ แม้ว่ากรณีการใช้ความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ “จัดการ” กับความจริงของวิทยานิพนธ์และตัวผู้เขียนนี้ จะมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว⁵⁷ แต่ในเรื่องนี้ ประเด็นที่น่าคิดซึ่งอาจจะยังไม่ได้นำมาพิจารณากัน อยู่ที่ว่า ปฏิกริยาที่มีต่อตัวผู้เขียน จะแตกต่างหรือรุนแรงมากกว่าน้อยกว่าอย่างไร หรือไม่ หากผู้เขียนเป็นชาย ไม่ใช่หญิงอย่างในกรณีนี้ คำถามที่ว่าภาวะเพศสภาพที่กีดกันไม่ให้สตรีสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่สาธารณะ ในฐานะของพลเมืองได้อย่างเต็มตัว และถูกคาดหวังให้ทำเฉพาะกิจกรรมที่มีฐานอยู่บนมายาคติว่าด้วยวิถีปฏิบัติที่ถูกต้องตามจารีตที่ชายเป็นใหญ่ โดยมีอำนาจของกฎหมายรองรับนั้น จะใช้อธิบายการกดขี่ “ความจริง” ที่ผู้หญิงเป็นผู้นำเสนอได้ด้วยหรือไม่ อาจมีการตอบไว้แล้วบางส่วนในงานของ ดร. ชลิดาภรณ์⁵⁸ ในการศึกษาว่าเพศสภาพส่งผลต่อการต่อรองได้แค่ไหนในเรื่องที่เกี่ยวกับการกำกับควบคุมเรื่องเพศของคนในสังคมอย่างไร ความจริงเกี่ยวกับเรื่องเพศและความสัมพันธ์ทางเพศของผู้หญิงและผู้ชาย แตกต่างกันหรือไม่ โดยใช้กรณีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายครอบครัวปี พ.ศ. 2519 เป็นกรณีศึกษานั้น ดร. ชลิดาภรณ์ได้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องเพศระหว่างชายและหญิง ซึ่งสะท้อนความไม่เท่าเทียมกัน ระหว่างชายและหญิง และทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ดำรงอยู่ได้ ไม่ได้เพียงแต่เป็นการกำหนดกฎเกณฑ์โดยสังคมและรัฐซึ่งสะท้อนทัศนคติของชายเท่านั้น แม้แต่ผู้หญิงเองที่ปรารถนาจะให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อความเป็นธรรมตรงนี้ ก็อาจมอง “ความเป็นธรรม” ได้เฉพาะจากฐานของความแตกต่าง และความไม่เท่าเทียมทางเพศ ตามจารีตของความคิดที่ฝ่ายชายเป็นผู้กำหนดไว้เดิมอยู่ดี เพราะฉะนั้น นักการเมืองหญิงที่พยายามจะต่อสู้เพื่อความเท่าเทียม ก็คือผู้ที่ยึดมั่นอยู่กับความถูกต้องในเรื่องเพศและสถาบันครอบครัวอย่างเหนียวแน่น โดยไม่เคยคิดว่า บทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศที่ยอมรับกันว่าถูกต้องและชอบธรรม คือต้องมีและเป็นไปเพื่อการสืบเผ่าพันธุ์ โดยมีสถาบันครอบครัว หรือชีวิตคู่ นั้น แท้จริงแล้วอาจเป็นเพียงสิ่งที่สังคม “สร้าง” ขึ้นมาก็ได้ เมื่อสำนักและร่างกายของหญิงถูกควบคุมโดยสังคมอย่างเข้มงวดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการทางเพศของผู้ชาย และเพื่อให้เกิดการสืบพันธุ์ ทำให้ไม่อาจเห็นได้ว่าความเชื่อที่ว่า เรื่องเพศที่เป็นธรรมชาติและถูกต้องมีอยู่เฉพาะระหว่างชายและหญิงนั้น แท้จริงแล้วเป็น “อุดมการณ์” ที่เชื่อมต่อการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากร่างกายและจิตใจของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงต้องเชื่อมโยงตนเองกับผู้ชายโดยตลอด.

จากฐานความคิดนี้ ดร. ชลิตาภรณ์สรุปว่า แม้จะใช้หลักการเรื่องความเท่าเทียมกันของสิทธิของบุรุษและสตรี ในการเรียกร้องความเป็นธรรม แต่ดูเหมือนว่าผู้เรียกร้องทั้งหลายเองก็ไม่อาจหลุดพ้นจากกรอบของเรื่องเพศที่ขอบธรรมไปได้ ดังจะเห็นได้ว่า ประเด็นหลักที่ถกเถียงกันในเรื่องของกฎหมายครอบครัว คือเรื่องสิทธิในการหย่าของสตรี วนเวียนอยู่ว่า การมีภรรยาหลายคนของชาย เป็นเรื่องปกติ หรือเป็นกรณียกเว้น ของสังคมไทย เราควรจะใช้กฎหมายเปลี่ยนแปลง "ความจริง" ของสังคมตรงนี้หรือไม่ งานของ ดร. ชลิตาภรณ์ ทำให้เราต้องตั้งข้อสงสัยว่า "ความจริง" ตรงนี้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากน้อยเพียงไร ถ้าเรายอมรับว่า ความพยายามจะใช้กฎหมาย "จัดการ" กับพฤติกรรมทางเพศของคน แท้จริงแล้วเป็นการกำกับให้คนเข้าไปอยู่ใน "กรอบ" ของเรื่องเพศที่ขอบธรรม ที่สังคม "สร้าง" ขึ้นมาตั้งแต่ต้น อย่างที่ ดร. ชลิตาภรณ์ เขียนไว้ในตอนท้ายสุดว่า "เรื่องเพศที่สังคมยอมรับว่าปกติและถูกต้อง จำกัดความสัมพันธ์ทางเพศของคนให้อยู่ในการแต่งงาน แต่การจำกัดนี้ เข้มงวดกับผู้หญิง โดยผู้ชายมีความสัมพันธ์ทางเพศนอกการแต่งงานได้หลายรูปแบบ กฎหมายที่พยายามจะควบคุมให้ผู้ชายประพฤติตามกรอบเดียวกันนี้ โดยใช้หลักการสิทธิเท่าเทียม ดูจะเป็นการตอกย้ำมาตรฐานที่แตกต่าง มากกว่าจะทำให้เกิดมาตรฐานเดียวกัน เพราะการมองว่า การมีเพศสัมพันธ์ช่อน และการซื้อประเวณี เป็นเรื่องธรรมดาของผู้ชาย การยอมรับในบทบาทและที่ทางของชายหญิงตามกรอบของเรื่องเพศที่ขอบธรรม จึงทำให้ "ความจริง" เกี่ยวกับมาตรฐานที่แตกต่างดำรงอยู่"⁵⁹

ในขณะที่ผู้วิจัยเกือบทุกคนออกตัวว่า การศึกษาของตนเป็นการศึกษาวิธีการจัดการกับ "ความจริง" โดยไม่ได้สนใจว่า "ความจริง" แท้ๆ ในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างไร แต่ยอมเห็นได้ไม่ยากอยู่แล้วว่า "ความจริง" ที่ถูกจัดการได้นั้น ย่อมเป็นได้อย่างมากก็แค่หนึ่งในบรรดา "ความจริง" ทั้งหมดของสังคมที่แข่งขันกัน แต่วิธีการอันหลากหลายในการ "จัดการ" กับความจริง ที่มีการนำเสนอและวิเคราะห์กันในรายงานต่างๆ ในโครงการวิจัยชุดนี้ จะช่วยนำผู้อ่านให้เข้าใจกับ "ความจริง" มากขึ้นหรือไม่ อย่างไรบ้าง เป็นสิ่งที่ผู้อ่านต้องใช้วิจารณญาณพิจารณาด้วยตนเอง.

เชิงอรรถ

- 1 Robert Cribb. "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966" *Asian Survey*. Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 559.
- 2 Robert Cribb. "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966" *Asian Survey*. Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 559.
- 3 Robert Cribb. "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966" *Asian Survey*. Vol. XLII, No.4, July/August 2002, pp. 551-557.
- 4 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 566.
- 5 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 566.
- 6 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p.567.
- 7 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 574.
- 8 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, pp. 548-49.
- 9 Mary S. Zurbuchen. "History, Memory and the '1965 Incident' in Indonesia" *Asian Survey*, Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p.576.
- 10 Ann Laura Stoler. "On the Uses and Abuses of the Past in Indonesia : Beyond the Mass Killings of 1965" *Asian Survey*. Vol.XLII, No.4, July/August 2002, p. 647.
- 11 Robert Cribb. "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966" *Asian Survey*. Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 563.
- 12 Robert Cribb. "Unresolved Problems in the Indonesian Killings of 1965-1966" *Asian Survey*. Vol. XLII, No.4, July/August 2002, p. 562.
- 13 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ "ความจริง": ปัดตานีในรอบ กึ่งศตวรรษ* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. สิงหาคม 2545, หน้า 19-21.
- 14 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ "ความจริง": ปัดตานีในรอบ กึ่งศตวรรษ* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. สิงหาคม 2545, หน้า 21.

15 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 37.

16 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 36.

17 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p. XXI.

18 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p.17.

19 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p.6.

20 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, p. 12.

21 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, p.17.

22 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p.18.

23 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, p.44.

24 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 102.

25 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 75.

26 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p 72. and Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, p. 45.

27 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 45.

28 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, p. 61.

29 Paul Connerton. *How Societies Remembers*. Cambridge University Press, Cambridge. 1989, pp.54-57.

30 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p. 25.

31 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p. 128.

32 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p. 24.

33 อิบรอฮิม ชุกรี **ประวัติศาสตร์อาณาจักรมลายู** (ปัตตานี : โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี 2541) อ้างโดย ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. สิงหาคม 2545, p.62 ชื่อน่าสนใจอีกประการหนึ่งอยู่ในเชิงอรรถของ ดร.ชัยวัฒน์ ที่อธิบายว่า เดิมหนังสือเล่มนี้ คือ Ibrahim Syukri, *Sejarah Kerajaan Melayu Patani* ซึ่งแรกตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ.1949 ใน Pasir Putih ฝั่งกลันตัน แต่ถูกห้ามเผยแพร่ทั้งในไทยและมาเลเซีย ต่อมาได้กลายเป็น *History of the Malay Kingdom of Patani*. Translated by Conner Baiky and John N.Miksic (Athens, Ohio : The Center for International Studies, Ohio University, 1985) และได้มีการแปลออกเป็นภาษาไทยเมื่อปี พ.ศ. 2541

34 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, pp. 55-56.

35 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, pp. 59-60.

36 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, pp. 68-69.

37 Bernard Lewis. *History : Remembered, Recovered, Invented*. Princeton University press, Princeton, New Jersey, 1975, pp. 102.

38 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, **การสละราชสมบัติในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: การศึกษากระบวนการจัดการ “ความจริง” ว่าด้วยพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. มิถุนายน 2545, หน้า 24-32.

39 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, **การสละราชสมบัติในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: การศึกษากระบวนการจัดการ “ความจริง” ว่าด้วยพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. มิถุนายน 2545, หน้า 36.

40 ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช *ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง* (ปรับปรุงจากปาฐกถาที่แสดงที่สมาคมครูโรงเรียนราษฎร์ หอประชุมคุรุสภา เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2508) นายพิชัย สันตภิรมย์จัดทำ โรงพิมพ์จำลองศิลป์ กทม. 2509

41 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การสละราชสมบัติในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว: การศึกษากระบวนการจัดการ “ความจริง” ว่าด้วยพระมหากษัตริย์นักประชาธิปไตย* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. มิถุนายน 2545 หน้า 62.

42 Patrick H. Hutton. *History as an Art of Memory*. University Press of New England, Hanover and London. 1993, p. 150.

43 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, *ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง”: ปัตตานีในรอบ กึ่งศตวรรษ* สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. สิงหาคม 2545, หน้า 133-34.

44 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 23.

45 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 30.

46 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 29-31, 32-33 และ 48.

47 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 48-49.

48 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 74-75.

49 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. “พิทักษ์โลกเสรี”: คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 76-77.

50 อรรถจักร สัตยานุรักษ์. “ความจริง” และการปฏิบัติต่อ “ความจริง” ของรัฐและประชาชนภายใต้วัฒนธรรม “มือที่สาม” (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. 2545, หน้า 401-410.

51 อรรถจักร สัตยานุรักษ์. **“ความจริง” และการปฏิบัติต่อ “ความจริง” ของรัฐและประชาชนภายใต้วัฒนธรรม “มือที่สาม” (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน)** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. 2545, หน้า 410.

52 สมบัติ จันทรวงศ์. **การเมืองเรื่องการปิดความรับผิดชอบ : การศึกษากระบวนการจัดการกับ “ความจริง” โดยการสร้างคำให้เหตุผลและคำแก้ตัวของนักการเมืองไทย พ.ศ. 2525-2542** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. กันยายน 2544.

53 อรรถจักร สัตยานุรักษ์. **“ความจริง” และการปฏิบัติต่อ “ความจริง” ของรัฐและประชาชนภายใต้วัฒนธรรม “มือที่สาม” (พ.ศ. 2500-ปัจจุบัน)** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. 2545, หน้า 52-60.

54 พวงทอง รุ่งสวัสดิทรัพย์. **“พิทักษ์โลกเสรี” : คำอธิบายและการจัดการความจริงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยในกรณีสงครามเวียดนาม** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. ตุลาคม 2545, หน้า 45-48.

55 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **ความรุนแรงกับการจัดการ “ความจริง” : ปัตตานีในรอบทศวรรษ** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. สิงหาคม 2545, หน้า 215-16.

56 ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ **“สังคมศาสตร์กับการจัดการ “ความจริง” ในสังคมไทย”** ปาฐกถาสมัชชาสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย 26 กรกฎาคม 2540.

57 ชัยวัฒน์เห็นว่าข้อมูลและประเด็นพิจารณาที่สมบูรณ์ที่สุด น่าจะดูจาก กาญจน์ ละของศรี “กรณีหนังสือเรื่อง “การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี” : สงครามศักดิ์ศรีของชาวโคราช” **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ 22 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2539), หน้า 20-79.

58 ขลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ **การจัดการความจริงเกี่ยวกับเรื่องเพศที่ชอบธรรม : ศึกษากรณีการโต้แย้งสาธารณะในสภาผู้แทนราษฎร** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. 2546

59 ขลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ **การจัดการความจริงเกี่ยวกับเรื่องเพศที่ชอบธรรม : ศึกษากรณีการโต้แย้งสาธารณะในสภาผู้แทนราษฎร** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย กทม. 2546, หน้า 79.